

L'evolució fonètica de la -LL- d'aquest mot havia de conduir a *l* sempre que anés entre vocals o a la fi del mot. Originàriament hi hagué, doncs, *l* en formes com *tollets* o *ell toll*: «E-I Papa diu que li respòs: —*Tollet*-vos d'aquexa manera, que la dècima no la metríam Nós en aquexs *affers*» a. 1323 (Finke, *Acta Ar.* II, 582). «Si Déus m'à pres, e me *toll* a vosaltres e als delits d'aquest món ---», «No havia mas un fill: aquell me *toll* lo teu Fill», Llull (*Blanq.*, *NCl.* I, 62.20, 86.9); «*toll* e alleuge les penes per nostres pecats merescudes», reglament gremial de 1370 (*CoDoACA* XL, 383); que no es tracta de grafies imperfectes amb *ll* pron. *l*, ens ho prova la grafia amb -yl: «si l'om en sa joventut no és fervent, nuyl temps no serà bo a res --- Diu St. Jerònim que aytal vecea *toyl* al hom temps de merèixer, e empatxa la ànima de fer ço per què Déus la ha mesa en lo cors ---», Eiximenis (*Terç*, *NCl.* II, 90.12); «Benifet no pot durar si és negat, e no-s *toyll* si és loat», Jahuda (*Dits*, § 39).

Però eren moltes, i de les més usades, les seves formes conjugades, on la -LL- venia a trobar-se en cat. davant consonant, i llavors havia de fer-se *l*: *tolc*, *tolguès*, *tolguem*, *tolgren*; *tolrè*, *tolràs*, *tolria* etc.; *tolguesses*, *tolguéssets*; *tolgra*, *tolgres* etc.; *tolt*, *tolta*. Com que en tals verbs el joc solia ser: *volc/vol*, *molc/mol*, *valc/val*, *calc/cal*, aparegueren les formes analògiques amb -l, com *tol*, *tolem* etc.

Per altra banda, al principi hi havia hagut diftongació (seguida de reducció a *ú*) en les formes del present de subjuntiu *tuyll*, *tuyllen*, *tuylla* (provinents de bases vulgars *TOLLIO*, *TOLLUNT*, *TOLLIAM*, *TOLLIAS* etc.; o per metafonia, en l'imp. *TOLLI*): així ho trobem encara algunes vegades en textos molt arcaïcs o arcaïzants: «per ço que-s *tu<l>la* de mals que són presents», *VidesR*, 212v1 (en el ms. B), «Senyor, *tu<l>l* de mi lo meu peccat», *Vida de Sta. Margarida*; *tuyll* en els Masdovelles, 27; formes que s'eliminaren de pressa com a massa anòmales, substituïdes per *tolga* o *tola* i paral·leles (*tola* ja en el ms. A de les *VidesR*, 212v1); «Ve, Satanàs, *tol-te* de mi», *Sta. Margarida*, 127.

Això ajudà a donar més preponderància a les formes en *ol* en perjudici de les en *oll*. En efecte ja tenim *tol*, *tols*, inequívocament testificats en bastants clàssics del S. xv i fi del xiv: «¿Què és açò que-m veda tot repòs, / e lo dormir la congosa no-m *tol*, / e ma rahó cuyda morir per dol, / com en reney jamás donar ha clos?», Ausiàs xxxvii, 1f; i en mss. d'ortografia molt acurada, on no hi ha mai confusió de *ll* amb *l*: *tols* en StVicentF (*Serm.* I, 121.15); «Riqueses, potències, dignitats e semblants coses dóna fortuna, e *tol*-les quan li plau; mas elecció d'amar e d'avorrir en franc arbitre està», BMetge (*Somni* IV, *NCl.*, 132.8). D'aquí que hi hagi -l- i no pas -ll- en les supervivències modernes del mot (*tolit*, *tolidura* etc.), que és absurd suposar preses del castellà (com fa *AlcM*), on precisament el mot té -ll-, *tullido*.

Després de l'E. Mj., en efecte, el mot s'antiquà de pressa, i avui no sobreviu *tolre* més que en dos racons pirinencs (d'Àneu i d'Andorra), en una acc. especial

(sobre *estolledor*, V. infra); podríem dir que s'ha antiquat totalment si no fos per l'acc. pregnant 'deixar baldat' (<'privar de moviment'), *tolir-se*, *tolit*. Havia començat a aparèixer aquesta acc. en la forma clàssica *tolt*, ja en el S. xv: «si açò no és fet romandria orat e *tolt* de hun costat»; i no fou cosa rara: «de tota la part dreta era mig *tolta*» trad. «un poco *monca*»: en el *Decam.* VIII, § 4, 453.26.

Pel que fa a la forma en -i hem de creure que partí en bona part d'extensió de la -i- de *toliment* i que hi degueren ajudar els parònims, sinònims o quasi-sinònims *condolir-se*, *adolir-se*, *paralític*; en efecte *toliment* és la forma que es troba des del S. XIII, llavors en el sentit de 'mutilació dels membres': en l'Usatge VIII, *De rustico interfecto*, el text català porta «Pagès ocís --- sia esmenat per 42 morabatins; la nafra, per 2 unces d'or; *toliment* de membre e batiment sia jutyat per la 'Lig'; --- preniment ---» (*NCl.*, p. 59.3); Era regular, en efecte, que els abstractes de verbs de la 2.ª conjugació fossin en -iment (més aviat que -ement): *enteniment*, *abatiment*, i ja acabem de veure *batiment* i *preniment* en el mateix Usatge. La influència d'aquells verbs arriba al màxim a Menorca, on el mot esdevé *adolir-se*: «sortí un brau sauvatge, i an es jove, que devia tocar-lo amb so garrot senyalat --- sa por li *aduli* es bras, i no mogué 's garrot», Camps Merc. (*Folk.* II, 77n.). Una variant *tolir* en el sentit de «quitar» assenyalà el *DAG.* en una font del S. xv, sense donar el text.

La nova acceptió de *tolit* i *tolir* no apareix en OPou (no ed. 1575), però sí en el *DTO.*: «*tolit* --- paralyticus, debilis et captus aliquo membro». Es pronuncia amb una *u* tirant a *o*, ja a les Borges d'Urgell: *tùlit* (Arqués, *BDLC* VI, 52). La cosa més corrent és el participi: «penseu que de sobte 'l porten a racés en una casa hospitalària»; però també algunes vegades tr.: «el jeure tant i la duresa de les marfegotes, que semblaven de pedra picada, ens va *tulir* de tal guisa que amb prou feines podíem adreçar l'esquena», Coromines (*Presons Im.* XIII, VI, pp. 129, 53). L'abstracte és *toliment* i més aviat *tolidura*, com el tenim ja en el *DTO.* («paralysis»): «vos podian dexar malmesos --- algun os fora de lloc, y'l patir consegient de qualsevol mal de *tulidura*», EmVilanova (*Entre Fam.*, 188).

Fora d'això, el mot s'ha antiquat. Havia estat heretat del llatí per totes les llengües romàniques: it. *tolgliere*, cast. ant. *toller*, port. *toler*, oc. *tolre*, als quals serà bo d'afegir el gc. ant. *tòrer*: «non daran ni *toreran* a la une part ni a l'autre» a. 1440 (*Cart.* d'Ossau, 225). En totes elles, però, s'antiquà més o menys ràpidament, cap a la fi de l'E. Mj., com en català.

DERIV.: *Tolta* 'exacció feudal' [1090]: «Ermengaudus --- avus meus --- donavit eidem ecclesiae, de quo ego et pater meus fecimus injuriam eidem ecclesiae et *toltam*» a. 183, relatiu a l'església solsonesa d'Olius (BCEC 1908, 114n.); «¿qual proß és ad om qui a pres altrui aver, o per engan o per ladronici o per *tolta* o per fals jutgament, e pren sa penitència e no ren aquel aver?», *Hom.*, 5r11; «lezdariis nostris ratione cuiusdam exaccionis quod dicitur vulgariter *tolta*, ul-